

dr hab. Norbert Malec

Uniwersytet w Siedlcach

ORCID 0000-0003-0119-2705

POLITYKA BEZPIECZEŃSTWA W ZAKŁADACH KARNYCH WOBEC WYZWAŃ ZWIĄZANYCH ZE STARZENIEM SIĘ OSADZONYCH

SECURITY POLICY IN PRISONS IN THE FACE OF THE CHALLENGES RELATED TO THE AGING OF INMATES

Streszczenie

Współczesny świat często wypiera starość i problemy jej towarzyszące. Gloryfikuje natomiast młodość, piękno i zdrowie, zapominając często, że mają one swój kres. Taki stan rzeczy sprawia, że osoby starsze są często marginalizowane przez społeczeństwo, a szczególnie jest to widoczne, jeśli chodzi o seniorów, którzy przebywają w różnych miejscach odosobnienia w tym również w jednostkach penitencjarnych. Jak pokazują dane statystyczne co roku wzrasta liczba osób w wieku senioralnym przebywających w izolacji penitencjarnej. Od kilku lat jest to nowe wyzwanie dla służby więziennej z punktu widzenia wykonania kary i działań podejmowanych na rzecz bezpieczeństwa podejmowanych na rzecz tej kategorii więźniów.

Celem artykułu jest analiza wpływu starzenia się populacji więźniów na politykę bezpieczeństwa w polskich zakładach karnych. W szczególności chodzi o ocenę, w jaki sposób zmieniające się potrzeby osadzonych w wieku senioralnym wpływają na organizację, infrastrukturę oraz procedury związane z zapewnieniem bezpieczeństwa w jednostkach penitencjarnych. Jak starzenie się populacji więźniów wpływa na realizację polityki bezpieczeństwa w polskich zakładach karnych? Czy obecne procedury i działania są adekwatne do wyzwań związanych z obsługą więźniów w wieku senioralnym? Odpowiednio do postawionego problemu badawczego sformułowano hipotezę, która zakłada, iż starzenie się populacji osadzonych wymusza modyfikację polityki bezpieczeństwa w zakładach karnych, zarówno w zakresie infrastruktury, jak i organizacji pracy personelu. Obecny system wymaga dostosowania do specyficznych potrzeb więźniów senioralnych, aby skutecznie zapewnić bezpieczeństwo oraz ochronę zdrowia i życia tej grupy. W celu odpowiedzi na problem badawczy oraz weryfikacji hipotezy zastosowano metody badawcze takie jak krytyczna analiza literatury, która dotyczyła przeglądu istniejących badań, raportów

i dokumentów dotyczących demograficznych zmian w populacji więźniów a także analiza aktów prawnych zawierających przepisy dotyczące funkcjonowania zakładów karnych, szczególnie tych związanych z prawami osadzonych, standardami bezpieczeństwa i opieką zdrowotną. Dokonano również analizy zależności między różnymi elementami systemu penitencjarnego, w tym polityką bezpieczeństwa, strukturą organizacyjną i potrzebami więźniów w wieku senioralnym.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, system penitencjarny, wykonanie kary pozbawienia wolności, wiek populacji więziennej, osoby starsze w jednostkach penitencjarnych

Summary

The modern world often replaces old age and the problems that accompany it. Instead, it glorifies youth, beauty and health, often forgetting that they have an end. This state of affairs means that the elderly are often marginalized by society, and this is especially visible when it comes to seniors who are in various places of detention, including penitentiary units. As shown by statistical data, the number of seniors in penitentiary isolation increases every year. For several years now, this has been a new challenge for the prison service from the point of view of the execution of the sentence and the actions taken for the sake of safety for this category of prisoners. The aim of the article is to analyze the impact of the aging population of prisoners on the security policy in Polish prisons. In particular, it is about assessing how the changing needs of senior inmates affect the organization, infrastructure and procedures related to ensuring security in penitentiary units. How does the aging of the prisoner population affect the implementation of security policy in Polish prisons? Are the current procedures and activities adequate to the challenges related to the service of senior prisoners? According to the research problem, a hypothesis was formulated, which assumes that the aging of the population of inmates forces the modification of security policy in prisons, both in terms of infrastructure and organization of staff work. The current system needs to be adapted to the specific needs of senior prisoners in order to effectively ensure the safety and protection of the health and life of this group. In order to respond to the research problem and verify the hypothesis, research methods were used, such as a critical analysis of the literature, which concerned the review of existing research, reports and documents on demographic changes in the prison population, as well as the analysis of legal acts containing regulations on the functioning of prisons, especially those related to prisoners' rights, safety standards and health care. An analysis of the relationship between various elements of the penitentiary system, including security policy, organizational structure and the needs of senior prisoners, was also carried out.

Keywords: security, penitentiary system, execution of a prison sentence, age of the prison population, elderly people in penitentiary units

Wstęp

Trudno jednoznacznie scharakteryzować osobę w wieku senioralnym, gdyż proces starzenia się jest zazwyczaj indywidualnie zróżnicowany. Potocznie wyznaczając próg starości bierze się pod uwagę grupę czynników o charakterze obiektywnym takich jak wiek biologiczny lub stan „zużycia” organizmu, lub subiektywne poczucie „bycia starym” oraz społeczno-kulturową opinię i stereotypy. Nie zawsze wiek metrykalny jest tożsamy z wiekiem biologicznym, społecznym czy psychologicznym. O szybkości starzenia decyduje wiele czynników takich jak: genetyka, uwarunkowania środowiskowe, ale też poziom aktywności, dbałość o zachowanie młodości i ogólnej sprawności organizmu. Według Głównego Urzędu Statystycznego umowną granicę starości w Polsce osiąga się między 60, a 65 rokiem życia.

Z przeprowadzonych analiz wynika, że społeczeństwo polskie starzeje się w bardzo szybkim tempie. Obecnie Polacy, którzy mają więcej niż 60 lat stanowią blisko 25% całego społeczeństwa. Według prognoz osób starszych będzie przybywać. W 2050 roku co trzeci Polak będzie miał ponad 65 lat¹. Dokonując analizy wieku populacji więziennej należy pamiętać, że sytuacja demograficzna kraju ma swoje odzwierciedlenie w rzeczywistości penitencjarnej, dlatego też starzenie się populacji osób przebywających w polskich aresztach śledczych i zakładach karnych ma ścisły związek z ogólnym trendem starzenia się społeczeństwa.

Dość często można spotkać się z poglądem społecznym, że osoby przebywające w zakładach karnych to niemal wyłącznie młodzi lub w średnim wieku mężczyźni. Rzeczywistość polskich jednostek penitencjarnych jest inna. Populacja więzienna jest bardziej zróżnicowana pod względem demograficznym niż to wynika z ogólnej oceny społeczeństwa.

Starzenie się populacji jest zjawiskiem globalnym, które dotyka nie tylko społeczeństwa na wolności, ale również osoby przebywające w zakładach karnych. W Polsce, podobnie jak w innych krajach, zauważa się rosnącą liczbę osadzonych w wieku senioralnym. Proces ten stawia przed systemem penitencjarnym szereg wyzwań, które mają istotny wpływ na politykę bezpieczeństwa w jednostkach penitencjarnych. Seniorzy w więzieniach charakteryzują się specyficznymi potrzebami zdrowotnymi, psychologicznymi oraz społecznymi, które wymagają odpowiednich rozwiązań systemowych.

Polityka bezpieczeństwa w zakładach karnych musi uwzględniać te zmiany demograficzne, dostosowując infrastrukturę, zasady organizacji życia więziennego oraz metody zarządzania ryzykiem. Szczególnym wyzwaniem jest zapewnienie bezpieczeństwa zarówno osadzonym w podeszłym wieku, jak

1 <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/osoby-starsze/> (dostęp: 25.05.2024)

i personelowi penitencjarnemu, który zмага się z dodatkowym obciążeniem wynikającym z opieki nad więźniami-seniorami.

Celem niniejszego artykułu jest analiza wpływu starzenia się populacji więźniów na politykę bezpieczeństwa w polskich jednostkach penitencjarnych. W szczególności skupiono się na identyfikacji głównych problemów, jakie niesie za sobą starzenie się osadzonych oraz na wskazaniu działań mających na celu skuteczne zarządzanie tym zjawiskiem w kontekście bezpieczeństwa.

Polityka bezpieczeństwa w zakładach karnych

Służbę Więzienna można rozpatrywać jako specyficzny system społeczny, którego charakterystycznymi atrybutami, jak każdego systemu społecznego, są wspólnota celów, granice wyodrębniające system z otoczenia społecznego, kultura organizacyjna, struktura i hierarchia. Cele systemu scalają grupę i powodują wytwarzanie się więzi pomiędzy członkami grupy², również tych w wieku senioralny,

Polityka bezpieczeństwa w zakładach karnych jest złożonym systemem działań, który ma na celu ochronę osób przebywających w jednostkach penitencjarnych, zapewnienie ładu i porządku oraz zapobieganie wszelkim incydentom zagrażającym stabilności funkcjonowania tych instytucji. Dotyczy zarówno bezpieczeństwa fizycznego, jak i psychicznego osadzonych, personelu oraz osób odwiedzających.

System bezpieczeństwa w zakładach karnych obejmuje różnorodne działania ni procedury, które mają przeciwdziałać zagrożeniom wewnętrznym, takim jak przemoc między osadzonymi, próby ucieczki, przemyt przedmiotów zabronionych, a także zagrożeniom zewnętrznym, w tym próbom ataków na więzienia czy nielegalnemu kontaktowi z osadzonymi. W tym celu wykorzystuje się zarówno nowoczesne technologie, jak monitoring, systemy kontroli dostępu czy systemy alarmowe, jak i odpowiednio przeszkolony personel. Izolacja penitencjarna pociąga za sobą cały szereg negatywnych następstw dla jednostek odbywających karę pozbawienia wolności, wśród których szczególnie miejsce zajmują sytuacje i zjawiska zagrażające bezpieczeństwu osobistemu osadzonych oraz personelowi odpowiedzialnemu za stworzenie bezpiecznych warunków odbywania kary³.

Kluczowym aspektem polityki bezpieczeństwa jest zarządzanie różnorodnością osadzonych, w tym osobami starszymi, niepełnosprawnymi czy szczególnie niebezpiecznymi. Każda z tych grup wymaga dostosowanych procedur, które pozwalają na minimalizowanie ryzyka i zapewnienie optymalnych warunków.

2 R. Poklek, *Służba więzienna w systemie bezpieczeństwa państwa*, „Securitologia/Securitology/Секьюритология”, 2013, nr 1(17), s. 150.

3 N. Małec, D. Hryszkiewicz, *Zdarzenia zagrażające bezpieczeństwu w zakładach karnych*, „Przegląd Policyjny”, Nr 4(144), s. 55.

Ważnym elementem jest również zarządzanie kryzysowe, które obejmuje planowanie i realizację działań w przypadku sytuacji nadzwyczajnych, takich jak bunt, pożar czy masowe próby ucieczek.

Polityka bezpieczeństwa nie ogranicza się jednak do aspektów operacyjnych. Obejmuje także działania związane z resocjalizacją osadzonych, ponieważ zapobieganie recydywie jest jednym z kluczowych celów systemu penitencjarnego. Resocjalizacja, realizowana w bezpiecznych warunkach, sprzyja powrotowi osadzonych do społeczeństwa w sposób zgodny z zasadami prawa i współżycia społecznego.

W polskich realiach polityka bezpieczeństwa w zakładach karnych podlega ciągłemu rozwojowi, dostosowując się do zmieniających się wyzwań, takich jak rosnąca liczba więźniów w podeszłym wieku czy postęp technologiczny wykorzystywany przez przestępców. Jej skuteczność zależy od odpowiedniej współpracy między różnymi instytucjami państwowymi, inwestycji w infrastrukturę oraz kształcenia i wsparcia kadry penitencjarnej.

Polityka bezpieczeństwa w zakładach karnych nieustannie ewoluuje w odpowiedzi na zmieniające się warunki i wyzwania. Starzenie się populacji więźniów, przemoc wewnątrz jednostek, przestępczość zorganizowana, czy przemycanie substancji psychoaktywnych to tylko niektóre z problemów, które wymagają dostosowania istniejących procedur. Wprowadzenie nowych technologii, takich jak systemy biometryczne czy zaawansowane monitoringi, stanowi ważny krok w kierunku poprawy bezpieczeństwa w jednostkach penitencjarnych.

Polityka bezpieczeństwa w zakładach karnych nie jest jedynie zestawem zasad technicznych – jej skuteczność zależy od równowagi między kontrolą a poszanowaniem praw człowieka, co jest szczególnie istotne w kontekście starzejących się osadzonych i ich specyficznych potrzeb.

Osadzeni w wieku senioralnym w polskim systemie penitencjarnym

Z dniem 1 stycznia 2016 roku weszła w życie Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o osobach starszych, w myśl której organy administracji publicznej, państwowe jednostki organizacyjne oraz inne organizacje zaangażowane w kształtowanie sytuacji osób starszych zobowiązane są do monitorowania sytuacji osób po 60 r.ż.⁴

Podobnie jak na wolności, tak też w warunkach więziennych nie zawsze wiek kalendarzowy odpowiada wiekowi biologicznemu organizmu człowieka. O dynamice starzenia się decydują uwarunkowania związane z czynnikami indywidualnymi (genetyka), środowiskowymi, ale również subiektywne odczuwanie i ocena swego wieku (aktywność i dbałość o zachowanie dobrej

4 Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o osobach starszych Dz.U. poz. 1705.

kondycji fizycznej oraz psychicznej). Wśród skazanych pozbawionych wolności wyraźnie dostrzegane jest przyspieszone tempo starzenia się. Wynika ono przede wszystkim z wcześniejszych doświadczeń życiowych związanych z niehigienicznym trybem życia czy podejmowaniem zachowań ryzykownych. Wiek biologiczny więźniów odbywających długoterminowe kary pozbawienia wolności jest znacznie wyższy (nawet o 10–11 lat) od wieku osób przebywających na wolności⁵.

Więźniowie w wieku senioralnym odbywający kary w polskich zakładach karnych są populacją bardzo zróżnicowaną. Są wśród nich osoby, które już w okresie młodości rozpoczęły odbywanie kar długoterminowych, co za tym idzie większość swojego życia spędziły w warunkach izolacji więziennej bez pobytów na wolności. Są też wielokrotni recydywiści, w przypadku których odbywanie wyroków przerywane było okresami wolności, podczas której dokonywali kolejne przestępstwa. Są też tacy więźniowie, którzy dopiero będąc w zaawansowanym wieku popełnili przestępstwo i zostali skazani na karę pozbawienia wolności. Przestępstwa, za które odbywają kary seniorzy w polskich zakładach karnych są znacznie poważniejsze, niż te dokonywane przez osoby młodsze. Większość z nich odbywa kary długoterminowe, zasądzone na mocy kodeksu karnego z 1997 roku, aczkolwiek część seniorów przebywających w jednostkach penitencjarnych została skazana jeszcze na mocy kodeksu karnego z 1969 roku. Wśród czynów popełnianych przez osoby starsze wyróżnić można przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu (znęcanie się, uszczerbek na zdrowiu jak również zabójstwo), przestępstwa przeciwko mieniu (kradzież, kradzież z włamaniem, przywłaszczenie, oszustwo, uszkodzenie rzeczy, paserstwo), przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu komunikacyjnemu (spowodowanie wypadku drogowego). Wiele przestępstw popełnianych przez seniorów ma miejsce pod wpływem alkoholu, od którego uzależniona jest znaczna część z nich. W ostatnich latach Służba Więzienna w coraz większym stopniu mierzy się z problemem starości u osób skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności⁶.

W regulaminie wykonywania kary pozbawienia wolności z 1966 r.⁷ wiek senioralny był jedną z przesłanek stosowania odstępstw w wykonaniu kary – zgodnie z § 228 ust 1: „więźniowie z ułomnościami fizycznymi, w podeszłym wieku, chronicznie chorzy, niewymagający leczenia szpitalnego, ozdrowieńcy po przebytej gruźlicy oraz więźniowie kobiety w okresie ciąży i karmienia odbywają karę pozbawienia wolności we właściwych zakładach karnych

5 E. Szlęzak-Kawa, *Uwięziona starość*, „Forum Penitencjarne: pismo Służby Więziennej” kwiecień 2014, nr 4 (191), s. 6–7.

6 <https://sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna> (dostęp: 10.09.2024)

7 Zarządzenie ministra sprawiedliwości z 7.02.1966 r. w sprawie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. U. Min. Sprawiedliwości z 1966 r. nr 2, poz. 12).

według zasad niniejszego regulaminu przy czym naczelnik w porozumieniu z personelem specjalistycznym może dokonać koniecznych odstępstw od tych zasad w granicach wynikających z potrzeby uwzględnienia osobowości, wieku lub stanu zdrowia tych więźniów”. Więźniowie w wieku senioralnym oprócz tego, że mogli wówczas korzystać z odstępstw od regulaminu, stanowili grupę traktowaną przez służbę więzienną na specjalnych zasadach. Obecnie obowiązujące regulaminy wykonania tymczasowego aresztowania⁸ i kary pozbawienia wolności⁹ nie zawierają specjalnych unormowań dotyczących osób w wieku senioralnym. Seniorzy – mężczyźni z reguły przebywają z zakładach karnych typu zamkniętego, ewentualnie półotwartego, odbywając karę głównie w systemie zwykłym. Kobiety – seniorki umieszczane są najczęściej w zakładach karnych typu półotwartego, a dominującym systemem odbywania kary jest system programowanego oddziaływania (w dalszej kolejności zwykły i terapeutyczny). Większość skazanych mężczyzn nie podlega zatem oddziaływaniom penitencjarnym, mimo że zasadniczy cel pobytu w zakładzie karnym stanowi resocjalizacja i przygotowanie skazanego do zgodnego z normami funkcjonowania w środowisku społecznym po odbyciu kary. Zróżnicowanie skazanych seniorów pod względem płci wypada znacząco na niekorzyść mężczyzn, jednakże w ostatnich latach dane statystyczne pozwalają zaobserwować wzrost liczby skazanych kobiet w wieku senioralnym¹⁰.

Jak pokazuje praktyka skazani w wieku senioralnym wyróżniają się sposobem funkcjonowania w warunkach więziennych: koncentrują się na swoim zdrowiu, wymagają starannego doboru składu celi, są spokojni, nie sprawiają trudności wychowawczych, potrzebują wzmożonej opieki psychologicznej, wychowawczej i medycznej, są mniej sprawni fizycznie, a czas wolny przeważnie spędzają w celi. Unikają szerszych kontaktów, są mało zaradni i często potrzebują pomocy innych w codziennym funkcjonowaniu. W poniżej tabeli przedstawiono liczbę mężczyzn i kobiet powyżej 60 lat tymczasowo aresztowanych i skazanych.

Biorąc pod uwagę dane liczbowe dotyczące osób w wieku senioralnym w polskich jednostkach penitencjarnych, to można zaobserwować stały przyrost liczby skazanych, którzy ukończyli 60 rok życia. Wynika to jak już wspomniano wcześniej z ogólnych czynników społeczno-demograficznych. Analizując liczbę osadzonych mężczyzn w tej kategorii wiekowej od roku 2001 do 2023 wzrosła w sposób znaczący. Zwiększyła się ona w rezultacie o 2811 osób osadzonych w roku 2023 w stosunku do 634 w roku 2001. W grupie osadzonych mężczyzn powyżej 60. roku życia można jeszcze bardziej szczegółowo doprecyzować

8 Regulamin wykonania tymczasowego aresztowania

9 Regulamin wykonania kary pozbawienia wolności

10 S. Grzesiak, Człowiek stary w placówce penitencjarnej, w: Resocjalizacja. Zagadnienia prawne, społeczne, metodyczne, red. A. Jaworska, Kraków 2009, s. 251

udział osób najstarszych, to jest w wieku 67 lat i więcej. W roku 2001 liczba osób w tym wieku, które osadzone były w polskich jednostkach penitencjarnych, wynosiła 172, a w roku 2023 były to już 1298 osoby. W latach 2001–2023 liczba osób osadzonych mężczyzn w grupie wiekowej 61–66 lat wzrosła o 464,7%, natomiast liczba mężczyzn osadzonych w wieku 67 lat i powyżej w tym samym przedziale czasowym zwiększyła się o 754,6%. Z danych statystycznych wynika, że wskaźnik wzrostu najstarszej grupy osadzonych mężczyzn jest jeszcze wyższy w ostatnich 23 latach od wskaźnika wzrostu osadzonych-seniorów w grupie wiekowej 61–66 lat¹¹.

Tabela 1. Tymczasowo aresztowani i skazani mężczyźni i kobiety powyżej 60 lat

Płeć Wiek skazanego Rok	Mężczyźni			Kobiety		
	61–63	64–66	67 i więcej	61–63	64–66	67 i więcej
2001	284	178	172	7	6	5
2002	299	193	204	8	3	5
2003	292	212	229	16	8	7
2004	329	205	235	11	9	10
2005	362	252	270	7	18	14
2006	488	285	323	15	12	19
2007	671	330	346	25	8	16
2008	780	295	403	19	10	16
2009	854	330	411	28	7	17
2010	932	413	425	26	17	16
2011	960	497	410	42	10	13
2012	1097	568	440	51	24	18
2013	1009	543	463	39	28	19
2014	1115	571	532	37	29	11
2015	1012	571	532	37	29	22
2016	1165	672	610	61	29	30
2017	1212	706	735	64	40	39
2018	1222	785	785	66	45	31
2019	1341	884	937	59	52	46
2020	1227	822	872	52	48	46
2021	1305	895	1060	61	34	51
2022	1262	974	1159	47	38	49
2023	1189	958	1298	54	38	58

Źródło: <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna>

11 <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna>, lata 2001–2023 (dostęp: 10.09.2024)

Odnośnie do skazanych powyżej 60 roku na podstawie danych Służby Więziennej należy stwierdzić, że w latach 2001–2023 następował sukcesywny wzrost liczby tych osób. Jeśli obserwowany trend utrzyma się na dotychczasowym poziomie, a jak pokazują zaprezentowane dane statystyczne dynamika tej grupy jest bardzo wysoka, należy przypuszczać, że osoby te stanowią będą coraz większą część populacji więziennej – już dziś jest to blisko 5% wszystkich osób przebywających w polskich zakładach karnych.

Zgodnie z zapisem art. 67 kodeksu karnego wykonawczego, główny cel wykonywania kary pozbawienia wolności to wzbudzenie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądaných postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymania się od powrotu do przestępstwa¹². Dla realizacji tego celu prowadzi się oddziaływania penitencjarne, których najistotniejszą cechą jest indywidualizacja kary pozbawienia wolności. Oznacza to, że wszyscy skazani przyjmowani do zakładów karnych, poddawani są przez kadrę penitencjarną diagnozie i obejmowani, w miarę potrzeb, różnymi formami oddziaływań takimi jak między innymi: praca, programy resocjalizacyjne, kursy i szkolenia zawodowe, nauczanie czy też oddziaływania terapeutyczne. Pierwszą wstępną weryfikacją sytuacji dochodowej, warunków bytowych, w tym warunków mieszkaniowych następuje już w chwili przyjęcia osadzonego seniora do jednostki penitencjarnej w rozmowie wstępnej. W sytuacji, gdy wychowawca określa deficyty w tym obszarze rozpoczyna się etap niwelowania stwierdzonych braków. W zakładach karnych i aresztach śledczych pełnią służbę funkcjonariusze zajmujący się obszarem pomocy postpenitencjarnej. Zgodnie z zapisami kodeksu karnego wykonawczego pomocy udzielają osadzonym również organy administracji rządowej, samorządu terytorialnego oraz kuratorzy sądowi. Ustawa rozszerza krąg podmiotów uprawnionych do świadczenia takiej pomocy, wskazując na stowarzyszenia, fundacje, organizacje, a także kościoły i inne związki wyznaniowe, jak również osoby godne zaufania. Osadzeni mają więc możliwość uczestnictwa w spotkaniach z przedstawicielami instytucji wyspecjalizowanych w pomocy osobom starszym, a w szczególności z pracownikami właściwych ośrodków pomocy społecznej, fundacji stowarzyszeń, instytucji oraz innych podmiotów zewnętrznych zajmujących się problematyką osób powyżej 60 roku życia. Zakłady karne i areszty śledcze obejmują osadzonych znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej pomocą, (m.in. z uwagi na stan zdrowia, ograniczenia wynikające z niepełnosprawności, bezdomność, trudności w znalezieniu zatrudnienia po zwolnieniu) okresem, o którym mowa w art. 164 § 1 kodeksu karnego wykonawczego – czyli programem przygotowania

12 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks Karny Wykonawczy (Dz. U. z 2018 r. poz. 652 ze zm.)

do wolności. W tych działaniach uczestniczy właściwy kurator zawodowy, a dodatkowo w tych przedsięwzięciach mogą współdziałać stowarzyszenia, fundacje, organizacje oraz instytucje, których celem działania jest realizacja zadań readaptacyjnych, jak również kościoły i inne związki wyznaniowe oraz osoby godne zaufania¹³.

Każdy skazany przy przyjęciu do jednostki penitencjarnej jest badany przez lekarza, który wydaje zalecenia odnośnie do dalszego postępowania w tym np. umieszczenia w celi przystosowanej dla osób niepełnosprawnych, bezpłatnego zaopatrzenia w niezbędne protezy, przedmioty ortopedyczne i środki pomocnicze. Jeśli chodzi o opiekę medyczną w trakcie wykonania kary pozbawienia wolności, to więzienna służba zdrowia realizuje obowiązek zapewnienia opieki zdrowotnej osobom pozbawionym wolności w tym osadzonym, którzy z powodu wieku metrykalnego i biologicznego (wynikającego z często spotykanych w tej grupie więźniów zaniedbań zdrowotnych) wymagają podobnie jak osoby starsze na wolności zapewnienia im właściwych warunków, opieki zdrowotnej i ewentualnej pomocy. Obejmuje ona świadczenia zdrowotne udzielane w podmiotach leczniczych jednostek penitencjarnych jak i organizację świadczeń udzielanych w podmiotach pozawięziennych¹⁴. Świadczenia opieki zdrowotnej udzielane osobom pozbawionym wolności finansowane są w całości z budżetu państwa. Wszelkie potrzeby lub wydatki związane z utrzymaniem odpowiednich warunków jakie winny spełniać pomieszczenia podmiotów leczniczych dla osób pozbawionych wolności, wyposażenie w sprzęt medyczny, zaopatrzenie w wyroby medyczne są pokrywane z budżetu więziennictwa. Zasadą jest udzielanie świadczeń przede wszystkim w podmiotach leczniczych zakładów karnych lub aresztów śledczych, natomiast w przypadku zaistnienia przesłanek określonych w kodeksie karnym wykonawczym – udzielanie świadczeń odbywa się w podmiotach pozawięziennych (dotyczy to w szczególności świadczeń wysokospecjalistycznych wymagających specjalistycznego sprzętu, kadry lub sytuacji nagłego zagrożenia zdrowia lub życia)¹⁵.

W każdej jednostce penitencjarnej funkcjonują podmioty lecznicze dla osób pozbawionych wolności. Są nimi: ambulatoria z izbami chorych oraz szpitale więzienne. W ramach tych podmiotów działają oddziały szpitalne i gabinety lekarskie. Pomimo barier wynikających z sytuacji architektonicznej w jednostkach penitencjarnych funkcjonują wyodrębnione cele dla osób niepełnosprawnych, w tym poruszających się na wózkach inwalidzkich.

Skazanym i tymczasowo aresztowanym niepełnosprawnym fizycznie, których stan zdrowia lekarz ocenił jako uniemożliwiający samodzielne funkcjonowanie

13 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks Karny Wykonawczy (Dz. U. z 2018 r. poz. 652 ze zm.)

14 A. Krawczyńska, *Pielęgniarki i pielęgniarze*, Forum Służby Więziennej, maj 2021, nr 5 (276), s. 8–11.

15 R. Deka, *Starzenie się populacji osadzonych nowym wyzwaniem dla Służby Więziennej w Polsce*, „Studia Pedagogica Ignatiana”, 2018, vol. 21, nr 1, s. 115–116.

oraz wymagającym opieki i pomocy innych osób, zapewniano pomoc innych osadzonych posiadających odpowiednie kwalifikacje, zatrudnionych jako opiekunowie osób niepełnosprawnych. Jest to element oddziaływań resocjalizacyjnych połączonych z gratyfikacją finansową dla osób świadczących taka pomoc.

Istotnym aspektem oddziaływań kierowanych do osób w wieku senioralnym pozbawionych wolności jest możliwość poprawy lub nawet odbudowania kontaktów z osobami bliskimi. Skazani, u których zdiagnozowano taki deficyt mają możliwość uczestniczenia w profesjonalnych zajęciach niwelujących stwierdzone u nich dysfunkcje społeczne. Dzięki dobrowolności uczestnictwa jak i odpowiedniej pracy motywującej skazanych, wychowawczy i psychologowie dają im szansę na zmianę dotychczasowego stylu życia. Dlatego tak ważne jest kontynuowanie podjętych już działań w jednostkach penitencjarnych przez instytucje zewnętrzne i przez środowisko otwarte. Skazani seniorzy mogą skorzystać z pełnej oferty programów resocjalizacyjnych, zajęć kulturalno – oświatowych w ramach, których organizowane są spotkania z osobami najbliższymi.

Warunki, w jakich wykonywana jest kara w zakładzie karnym, powodują niezaspokojenie wielu potrzeb, które są szczególnie ważne dla więźniów wieku senioralnym. W warunkach izolacji występuje bardzo silna deprivacja sensoryczna i informacyjna polegająca na ograniczeniu lub zupełnym odcięciu pewnych bodźców oddziałujących na zmysły. Deprivacji ulegają też potrzeby samorealizacji, poczucia własnej wartości, bezpieczeństwa, miłości, przyjaźni, stowarzyszenia i kontaktów z innymi ludźmi, zespół potrzeb estetycznych oraz twórczych. Pojawia się natomiast w psychice skazanych odczucie zagrożenia własnej osoby¹⁶.

Funkcjonowanie człowieka bez możliwości zaspokojenia podstawowych potrzeb jest niemożliwe. Zjawisko deprivacji wielu potrzeb w warunkach izolacji więziennej jest o tyle trudne, gdyż stanowi zagrożenie dla zdrowia fizycznego i psychicznego jednostki¹⁷.

Jeśli chodzi o podejmowane przez psychologów wobec tej kategorii wiekowej oddziaływania penitencjarne, to skupiają się oni na zaspokojeniu podstawowych potrzeb – do tych najintensywniej odczuwanych w ostatniej fazie życia człowieka należą: bezpieczeństwo emocjonalne, przynależność, życzliwość, potrzeba uznania i bycia użytecznym, przy czym potrzeba bezpieczeństwa, przynależności i szacunku jest odczuwalna znacznie intensywniej niż w poprzednich etapach życia¹⁸. Biorąc pod uwagę funkcjonowanie psychofizyczne i proces starzenia się w warunkach jednostek penitencjarnych oraz specyfikę potrzeb tej grupy więźniów prowadzone przez służbę więzienną oddziaływania

16 Światowa Organizacja Zdrowia, Polskie Towarzystwo Suicydologiczne, Zapobieganie samobójstwom. Poradnik dla funkcjonariuszy służby więziennej. Genewa-Warszawa 2003, s. 9.

17 B. Hołyst, *Bezpieczeństwo jednostki. Tom 2*, Warszawa 2014, s. 466 – 480.

18 A. Piłarska-Jakubczak, *Osoba starsza w obliczu przestępczości. Senior w celi*, „Forum penitencjarne”, styczeń 2016, nr 6 (217), s. 36-37

terapeutyczne obejmują między innymi: przygotowanie do starości (zadań, które pojawiają się w tym czasie) jako naturalnego etapu życia człowieka; dokonanie diagnozy stanu zdrowia psychicznego w celu rozpoznania specyficznych problemów; podjęcie działań zmierzających do odnalezienia miejsca seniora w środowisku rodzinnym, odnowienia kontaktów, pojednania z bliskimi; aktywizacja seniorów w zakresie ich sprawności fizycznej i umysłowej¹⁹.

Problem starzejącej się populacji więziennej został już dostrzeżony przez służbę więzienną innych państw – m.in. w Stanach Zjednoczonych tworzone są specjalne hospicja dla więźniów. Te najbardziej j znane funkcjonują w Nowym Orleanie, Luizjanie i Los Angeles, na opiekę w tych placówkach w ramach programów resocjalizacyjnych często sprawują młodzi więźniowie²⁰.

Mając na względzie możliwości techniczne i prawne związane z systemem dozoru elektronicznego należy rozważyć zastosowanie w szerszym zakresie odbywania kary z wykorzystaniem tej instytucji wobec więźniów w wieku senioralnym. System dozoru elektronicznego jest bowiem nie tylko znacznie bardziej ekonomiczną formą wykonywania kary pozbawienia wolności, ale także pozwala więźniowi-seniorowi na pozostanie w jego dotychczasowym środowisku, gdzie może liczyć na większy zakres oddziaływań leczniczych, terapeutycznych i pomocowych ze strony rodziny lub instytucji²¹.

Podsumowanie

Powyższa analiza wykazała, że starzenie się populacji więźniów w Polsce stanowi istotne wyzwanie dla systemu penitencjarnego, szczególnie w kontekście zapewnienia bezpieczeństwa. Więźniowie w wieku senioralnym mają specyficzne potrzeby zdrowotne, psychiczne i społeczne, które nie są w pełni uwzględniane w aktualnych procedurach. Wyniki sugerują, że obecna infrastruktura zakładów karnych, jak również organizacja ich funkcjonowania, nie są dostosowane do obsługi tej grupy. Personel często nie posiada wystarczającego przeszkolenia w zakresie pracy z seniorami, co może wpływać na jakość opieki i bezpieczeństwo zarówno osadzonych, jak i pracowników jednostek penitencjarnych.

Podsumowując, starzenie się populacji więźniów wymaga od systemu penitencjarnego nie tylko zmian organizacyjnych, ale również wprowadzenia bardziej zróżnicowanych polityk bezpieczeństwa. Obecne rozwiązania wydają się być niewystarczające wobec wyzwań, jakie niesie za sobą zwiększona liczba osadzonych w wieku senioralnym. Wdrożenie specjalistycznych programów szkoleń dla personelu oraz rozwój infrastruktury przyjaznej osobom

19 Tamże

20 Tamże

21 E. Szlęzak-Kawa, *10 lat dozoru elektronicznego*, *Forum Służby Więziennej*, wrzesień 2019, nr 9 (256), s. 8-13; Fedorowicz I., *SDE - czwarta odsłona*, *Forum Służby Więziennej*, styczeń 2023, nr 1 (296), s. 26-27.

starszym powinny być priorytetem. Jednocześnie istotne jest, aby polityka bezpieczeństwa uwzględniała nie tylko potrzeby zdrowotne seniorów, ale także ich ochronę przed potencjalnymi zagrożeniami wynikającymi z konfliktów wewnątrz jednostek.

Istnieje potrzeba przeprowadzenia dalszych badań nad starzeniem się populacji więźniów, szczególnie w zakresie wpływu tej tendencji na całokształt funkcjonowania systemu penitencjarnego. Kluczowym kierunkiem analizy powinno być zbadanie, w jaki sposób zmiany demograficzne wpływają na koszty utrzymania zakładów karnych, organizację opieki zdrowotnej oraz poziom bezpieczeństwa. Niezbędne są również szczegółowe badania nad psychologicznymi i społecznymi skutkami starzenia się w warunkach izolacji, co może pomóc w opracowaniu bardziej skutecznych programów resocjalizacyjnych. Wreszcie, dalsze analizy powinny uwzględniać porównanie polskiego systemu z rozwiązaniami stosowanymi w innych krajach, co pozwoliłoby na identyfikację najlepszych praktyk i ich adaptację do warunków lokalnych.

Bibliografia

1. Deka R., *Starzenie się populacji osadzonych nowym wyzwaniem dla Służby Więziennej w Polsce*, „Studia Pedagogica Ignatiana”, 2018, vol. 21, nr 1.
2. Grzesiak S., *Człowiek stary w placówce penitencjarnej*, [w:] *Resocjalizacja. Zagadnienia prawne, społeczne, metodyczne*, red. A. Jaworska, Kraków 2009.
3. Hołyst B., *Bezpieczeństwo jednostki. Tom 2*, Warszawa 2014.
4. Malec N., Hryszkiewicz D., *Zdarzenia zagrażające bezpieczeństwu w zakładach karnych*, „Przegląd Policjiny”, 2021, Nr 4(144).
5. Pilarska-Jakubczak A., *Osoba starsza w obliczu przestępczości. Senior w celi*, Forum penitencjarne, styczeń 2016, nr 6 (217).
6. Poklek R., *Służba więzienna w systemie bezpieczeństwa państwa*, „Securitologia/Securitology/Секьюритология”, 2013, nr 1(17).
7. Szlązak-Kawa E., *Uwięziona starość*, „Forum Penitencjarne: pismo Służby Więziennej” kwiecień 2014, nr 4 (191).
8. Światowa Organizacja Zdrowia, Polskie Towarzystwo Suicydologiczne, *Zapobieganie samobójstwom. Poradnik dla funkcjonariuszy służby więziennej*. Genewa-Warszawa 2003.

Akty prawne

1. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 2022 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności Dz. U. 2022 poz. 2847
2. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 2022 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania Dz. U. 2022 poz. 2848
3. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks Karny Wykonawczy (Dz. U. z 2018 r. poz. 652 ze zm.)
4. Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o osobach starszych Dz.U. poz. 1705
5. Zarządzenie ministra sprawiedliwości z 7.02.1966 r. w sprawie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. U. Min. Sprawiedliwości z 1966 r. nr 2, poz. 12)

Źródła internetowe

1. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/osoby-starsze/>
2. <https://sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna>
3. <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna, lata 2001–2023>